

Budapest II. kerület, Bimbó út – Fényes Elek utca –
Keleti Károly utca sarka, előtérben Nepomuki Szent
János szobra, szemben a Központi Statisztikai
Hivatal központi épülete, 1940.

Fortepan 24148 / Somlai Tibor

===== *Derda Dávid* =====

/// Adat – védelem

A Központi Statisztikai Hivatal operatív elhárítása (1951–1962)

A Kádár-korszak titkosszolgálat a „A” betűjelű kategóriába sorolt minden olyan minisztériumot, országos irányító szervet és tervező-, illetve kutatóintézetet, amelyek különösen fontos államtitkokkal rendelkeztek, s amelyeknél ügynökséggel, hivatalos és társadalmi kapcsolatokkal kellett megszervezni az objektumok operatív biztosítását.¹ Ebbe a kategóriába sorolták a szervek a Központi Statisztikai Hivalt (KSH) is. Az intézményről „objektumvédelmi” szempontból az 1965. január 27-én megnyitott, 13-OD-3524 nyilvántartási számmal ellátott objektum dosszié két kötete áll a kutatók rendelkezésére.²

Az 1950-től vezetett objektum dossziék az állambiztonsági operatív ellenőrzés adminisztrációs eszközei voltak; alapvetően a kiemelt intézményekről, üzemekről (egy 1954-es utasítás nyomán később szinte minden településről, munkahelyről és katonai alakulatról) nyitották. Ezekben aktív operatív feldolgozó munka nem folyt, csupán az elhárítással kapcsolatos dokumentációt gyűjtötték. Amennyiben az objektum megfigyelése oka fogyottá vált, az iratokat „O” jelzéssel archiválták. A dossziék felépítése két részre³ tagolódott. Az első rész a megfigyelés alapiratait foglalta magában: a nyitóhatározatot, az objektum jellemzését és összefoglalóit, a rendkívüli eseményekről és ellenséges tevékenységekről szóló jelentéseket, valamint az elhárítómunkához készített operatív terveket. A második rész az érintett személyekre

1 == Erről lásd bővebben: ÁBTL 4.2. 10-21/32/1967. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 032. számú parancsa, 1967. december 11.

2 == ÁBTL 3.1.5. O-19827/1; O-19827/2. Bár témánkhoz nem kapcsolódik szorosan, érdemes megjegyezni, hogy fennmaradt a KSH Békés Megyei Igazgatóságára 1976. október 18-án nyitott dosszié is (ÁBTL 3.1.5. O-18596), ami azt is jelenti, hogy a hivatal területi szervei, megyei intézményei is szoros állambiztonsági felügyelet alatt álltak.

3 == Egyes parancsokban három részre tagolták szerkezetét. A harmadik részben kapott helyett többek között az objektumban dolgozó ügynökök névsora, valamint a dosszié lezárásáról és új nyitásáról szóló határozat. Lásd ÁBTL 1.5. I. t., 7. k. 47–97. Szabályzat a Belügyminisztérium államvédelmi szervei operatív nyilvántartására, 1954. Az objektum dossziéira lásd: uo. 67–69.

fókuszált: itt vezették a bizalmas nyomozás alatt álló, körözött, elítélt vagy kompromittált dolgozók névsorát, rögzítették a mozgásukkal kapcsolatos levelezéseket és egyéb dossziék számát, végül pedig itt kapott helyet a lezáró határozat is.⁴ Az objektum operatív nyilvántartásának eszközei maguk az objektum dossziék, a dossziék nyilvántartó naplója, valamint az I-es számú kartoték voltak.⁵

Tanulmányom a hivatal és az államvédelmi szervek legkorábbi – források által alátámasztható – kapcsolatát próbálja meg röviden bemutatni úgy, hogy mindeközben bemutatásra kerülnek a szervek működésének módozatai is. A Belügyminisztérium (BM) és a KSH mindenkori kapcsolata az intézmény történetének egy mindmáig feltáratlan fejezete. A rendszerváltást követő három évtizedben mindössze egyetlen önálló tudományos publikáció érinti valamelyest a témát.⁶ Az intézmény történetére vonatkozó szakirodalom jellemzően adós marad annak vizsgálatával, hogy a szocialista tervgazdaság adatszolgáltatásának intézménye milyen módon és mértékben kapcsolódott össze az belügyi/állambiztonsági szervek operatív munkájával. Jelen tanulmány ezt a hiányosságot kívánja részben pótolni.

A kutatást nagyban nehezíti, hogy az 1956-os forradalom idején az addig összegyűjtött iratok – legalábbis ami az állambiztonsági szervek által keletkeztetett iratokat illeti – döntő hányada megsemmisült. Erről Ács Ferenc rendőrnagyvezető ezredes, a BM II/II. (Operatív Nyilvántartó) Osztály vezetője egy 1957-es jelentésben számolt be. Eszerint az 1956-os eseményeket megelőzően 18 881 hálózati személy anyaga állt a hatóságok rendelkezésére, ebből azonban mindösszesen 2255 maradt meg. 14 386 hálózati személy anyaga semmisült meg a forradalom ideje alatt, 219 dossziét pedig közvetlenül azt követően semmisítették meg.⁷ Az 1957 és 1962 közötti KSH-val kapcsolatos operatív anyagokat is megsemmisítették.⁸ A belügyi szervek jelenlétéről néhány, a KSH munkatársaival készített interjúban⁹ elvétve ugyan találkozhatunk, azonban ezek jellemzően az 1956-os eseményekre fókuszálnak, és csak érintőlegesen tárgyalják az állambiztonsági szervek hivatalon belüli jelenlétét. Mind Barta Barnabás, mind Miltényi Károly azt hangsúlyozták, hogy a belügy munkatársai megkeresték őket, azonban ők a velük való együttműködést visszautasították.¹⁰

4 = = Petrikné, 1999: 54–55.

5 = = ÁBTL 1.5. I. t., 6. k. 159–191. Melléklet a Magyar Népköztársaság belügyminisztérium I. helyettesének 10. számú parancsához, 1954. február 23. Az operatív nyilvántartással kapcsolatosan lásd: uo. 161–162.

6 = = Kovács, 2017.

7 = = ÁBTL 1.11.10. 10. d. Jelentés, 1957. december 12. Közli: Cseh, 2006.

8 = = ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 117–146. Jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről. 1972. augusztus 14.

9 = = A *Statisztikai Szemlé*ben megjelent interjúk szerkesztettek, a teljes hanganyag jelenleg a KSH Könyvtár kéziratárában található, azonban több okból kifolyólag is holt anyagnak tekintendő, kutatni és meghallgatni nem lehet.

10 = = Lakatos, 2017a: 79.; 2017b: 911.

= = A KSH operatív helyzete 1954 és 1965 között

A Keleti Károly utcában székelő KSH operatív helyzetéről több, szigorúan titkos minősítéssel ellátott összefoglaló jelentés készült a BM III/II. Csoportfőnökség (kémelhárítás) különböző alosztályain.¹¹ Rakaczky Pál rendőrszázados, alosztályvezető¹² 1964. szeptember 14-én készített – tehát az objektum dosszié megnyitására hozott határozat előtti – jelentésben olvashatunk a hivatal megalakulásáról és annak mindenkori feladatáról, az értékelő/elemző és tájékoztató munkájáról. Ezen feladatait, valamint szervezeti felépítését az 1952. évi statisztikai törvény határozta meg, illetve szabályozta, továbbá egy 1957-ben kiadott kormányrendelet.¹³ Az 1952. évi statisztikai törvény értelmezésében a statisztika a gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatok ellenőrzésének, valamint tervszerű irányításának alapvető eszközeként jelent meg a Magyar Népköztársaságban. A jogszabály szerint a statisztikai tevékenység a számszerű adatok gyűjtésére, rendszerezésére és tudományos elemzésére épült, amelynek célja a gazdasági és társadalmi jelenségek közötti összefüggések és arányok feltárása, továbbá a népgazdasági tervek végrehajtásának nyomon követése, illetve az esetleges aránytalanságok és hiányosságok jelzése volt. A KSH feladatai közé tartozott a Minisztertanács rendszeres, gyors és megbízható tájékoztatása a népgazdasági tervek teljesüléséről, valamint a gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatok alakulásáról, különös tekintettel a nemzetgazdasági erőforrások állapotára és felhasználására.¹⁴

A jelentés lényegében egy intézménytörténeti áttekintést nyújt számunkra, melyből világos képet kapunk arra vonatkozóan, hogy a hivatalon belül működő Kollégium¹⁵ végezte az elvi munkát, míg a gyakorlati operatív vezetést az elnök és két helyettese¹⁶ végezték, egymás között szakterületekre bontva. Rakaczky a hírszer-

11 = = ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 9–24. Összefoglaló jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1964. szeptember 14.; uo. 60–66. Jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1966. december 12.; uo. 79–86. Jelentés a Központi Statisztikai Hivatal helyzetéről, 1969. január 17.; uo. 117–146. Jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1972. augusztus 14.

12 = = Rakaczky Pál 1926. március 7-én született Sajóvamoson. Közgazdász végzettségű. 1954-től tartozott a Belügyminisztérium állományába, először, 1954 és 1957 között, mint az V. Osztály 4. alosztály operatív beosztottja, majd 1959-ig a II/6. Osztály d. alosztályának főoperatív beosztottjaként dolgozott. Hosszabb ideig a szovjet állambiztonsági főiskola hallgatója volt. 1963 októberétől a III/II-6. Osztály c. alosztályának vezetője lett. 1976-ban hunyt el. ÁBTL 2.8.2.2. I. t. – 154. 3. Szolgálati beosztása, d. n.; 8–9. Önéletrajz, 1959. július 7.

13 = = ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 4–6. Határozat KSH nevű objektum dosszié megnyitására, 1965. január 21.

14 = = 1952. évi VI. törvény az állami statisztikáról.

15 = = A KSH új vezető testülete volt. Tagjai között voltak az egyes szervezeti egységek vezetői, valamint a pártszervezet vezetője.

16 = = A jelentés írásakor az első elnökhelyettes Huszár István, míg az elnökhelyettes Szabady Egon volt.

ző szervek működésével kapcsolatosan kiemelte a hivatal belföldi és nemzetközi kapcsolatainak jelentőségét, azonban nem hagyta szó nélkül, hogy a hivatal falain belül több, „*gyanús – részleges ellenőrzés alatt álló vagy ellenőrzésre szoruló – személy dolgozik*”.¹⁷ Hibának rótta fel ezzel összefüggésben, hogy a hivatal kivételes intézményi súlya ellenére a BM illetékes szervei elmulasztották a szükséges biztonsági intézkedések megtételét, mivel egyetlen állambiztonsági szervnek sem volt hálózati operatív tevékenysége, a gyanús személyek egyáltalán nem álltak ellenőrzés alatt, holott a KSH feladatköre, az általa kezelt érzékeny adatok, valamint a rendszeres külföldi kapcsolattartás indokoltá tette volna azt. Jelentésében röviden kitért az 1956-os forradalom és szabadságharc alatti és utáni operatív helyzetre.¹⁸

Bár a hivatalt már korán operatív biztosítás alá vonták, ennek legkorábbi időpontjára konkrét, írásos forrást eddig nem találtam. Ezért szükséges kiemelnem Biszku Béla 1957. október 1-i parancsát, amely – többek között – arra utasította a szerveket, hogy a KSH-t „*hálózati-operatív biztosítás alá kell vonni*”. Ennek okát az 1956. októberi események után kialakult, mondhatni paranoid légkörben kell keresnünk, mely szerint a nép ellenségei azon munkálkodtak, hogy „*kárt okozzanak népgazdaságunkban abból a célból, hogy ezáltal kiváltsák a széles tömegek elégedetlenségét és így szembeállítsák ezeket a Magyar Szocialista Munkáspárttal és a Forradalmi Munkás-Paraszt kormánnyal*”.¹⁹ A parancs – ha nem is konkrétan – utalást tett objektum dosszié(k) esetleges korábbi meglétére vagy új nyitására, mivel előírta, hogy az adott objektumban ügynöki apparátust kellett kiépíteni, függetlenül attól, hogy volt-e korábban ügydosszié, hálózati jelentés vagy pedig ellenséges tevékenységre utaló jelzés az objektummal kapcsolatosan. Amennyiben korábban voltak ilyenek, akkor ott objektum dossziénak is kellett lennie. Hasonlóan sejtelmes volt a parancs 10. pontja, mely szerint a feldolgozás alá vont személyekről az előírásnak megfelelő dossziét kellett nyitni.²⁰

A hivatal elhárítását 1957 és 1962 között objektumi elv alapján végezték.²¹ Az objektumi elv az állambiztonsági munka egyik szervezési alapelve²² volt, amikor a főcsoportfőnökség egy adott operatív egysége felelt egy meghatározott objektum – jelen esetben a hivatal – teljes védelméért. Ez a felelősség kiterjedt az adott objektumban előforduló valamennyi állam elleni bűncselekmény elhárítására, valamint

17 = = ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 15. Összefoglaló jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1964. szeptember 14.

18 = = Uo. Az 1956-os eseményekkel kapcsolatosan lásd: Kovács, 2017.

19 = = ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957. 85–91. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 42. sz. parancsa, 1957. október 21.

20 = = Uo.

21 = = ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 16. Összefoglaló jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1964. szeptember 14.

22 = = Ezenkívül volt „vonalas elv” és „területi elv”.

minden olyan egyéb bűncselekményre, amely a főcsoportfőnökség hatáskörébe tartozott.²³ Az állambiztonsági szervek tevékenységét mindenkor az adott korszak ellenségképe határozta meg, ez alakította a fókuszot. A feladatok titkos, konspirált végrehajtását különféle operatív eszközök tették lehetővé. Ezek közül kiemelendő az általam később ismertetni kívánt hálózati munka, vagyis civilek bevonása a titkos elhárító- és információszerző munkába. Az érintett személyek életkörülményeit, politikai magatartását és személyi tulajdonságait hivatásos állambiztonsági tisztek és hírszerzők vizsgálták külső megfigyelés, környezettanulmány és operatív akciók útján, szükség esetén operatív technikai eszközök bevonásával.²⁴

A hivatal 1964. évi állományából 29 személyt foglalkoztattak hálózati munkában az 1954 és 1962 közötti időszakban, illetve ugyanekkor 6 fő beszerzését is tervezték, ám ez meghíúsult. A jelentés írásának idején – tehát 1964-ben – egyetlen élő hálózata volt²⁵ a III/I. Csoportfőnökségnek, vagyis a hírszerzésnek.²⁶ Az 1957 és 1962 között a hivatal elhárítása során sok ügy, illetve ügyjelzés keletkezett, melyeket az osztály a túlterheltség következtében nem tudott alaposan feldolgozni. Az állambiztonsági szervek 1962-es átszervezése azzal járt, hogy a hivatal operatív elhárítását megszüntették, és az addig foglalkoztatott 9 főt – ügynököt, informátort – a hálózathoz kizárták, egyben az elhárítás alatt keletkezett minden operatív anyagot megsemmisítettek.²⁷

1965-ben az objektum dosszié megnyitásának indoklásában Nagy József rendőrszázados, a BM III/II-6-c alosztályának²⁸ operatív beosztottja elsődlegesen az 1951-es (helyesen 1952-es) statisztikai törvény rendelkezéseire hivatkozott. A KSH, mint országos hatáskörű szerv, fogta át a Magyar Népköztársaság teljes állami, társadalmi és gazdasági tevékenységét. Ennek következtében munkája során nagy mennyiségű államtitkot kezelt, s ez az ellenséges hírszerző szervek állandó célpontjává tette. Az értékelési tevékenységből, valamint a párt- és kormányvezetők rendszeres, szigorúan titkos tájékoztatásából következően a KSH által kezelt információk jelentős hányada szintén minősített anyagnak számított. A jelentés írója az államtitkon túl

23 == Urbán, 2003: 67–68.

24 == Argejő, 2009: 120–121.

25 == Ez némiképp ellentmond annak, hogy egyetlen szerv sem folytatott volna ekkoriban hálózati operatív elhárítást.

26 == ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 9–24. Összefoglaló jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1964. szeptember 14.

27 == ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 138. Jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1972. augusztus 14.

28 == Ez az alosztály látta el 1962 és 1972 között többek között olyan objektumok preventív védelmét, mint a Kohó- és Gépipari Minisztérium és vállalatai, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium és a fennhatósága alá tartozó szervek, a Nehézipari Minisztérium és a fennhatósága alá tartozó szervek, továbbá az Országos Tervhivatal, a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság. Lásd: Ungváry, 2009: 384.

az ellenségesnek megbélyegzett személyekre is hivatkozott, hiszen az indoklás írásának idején 98 olyan személy dolgozott a hivatalban, akik operatív és bünyügyi nyilvántartásban szerepeltek. A kompromittált személyek többsége pedig bizalmas munkakört töltött be egyes főosztályokon, osztályokon.²⁹ A leginkább kompromittált személyekről természetesen említést tesz Rakaczky is jelentésében, az egyes főosztályok³⁰ bontásában.³¹

A BM szerveinek elhárító tevékenységét a KSH-n belül nagyban nehezítette, hogy a hivatal és az illetékes szervek közötti kapcsolat sokszor nem volt megfelelő, mivel a hivatalon belül a vezetők bizalmatlanok voltak a BM beosztottjaival szemben. *„Nyíltan hangoztatják, hogy a BM-nek a KSH-ban folytatott munkája zavarja a Hivatal napi munkáját, megbontja az egységes kollektívát. Jellemző, hogy amikor különböző vezetőkhez bizalmas kérdésekkel fordultunk, erről egymást tájékoztatták. Adataink szerint a KSH. vezetői a BM. részére csak Péter³² [György] elvtárrsal megbeszélt információkat adhatnak, illetve adnak.”*³³ A probléma megoldásának érdekében egy olyan javaslattal állt elő Rakaczky, hogy a BM illetékes vezetői folyamatosan tárgyalást Péter Györggyel, és vessék fel számára, hogy közös intézkedésekkel szükséges megerősíteni az államtitkok védelmét a KSH-ban, továbbá, hogy a hivatal vezetése fokozottabb segítséget nyújtson az objektumban folyó állambiztonsági munkához.³⁴

1964. november 6-án meg is történt a találkozó Péter Györggyel, melyen a hivatal személyzeti vezetője, Varga Gyula – róla a későbbiekben lesz még szó – is részt vett. Figyelemre méltó, hogy a beszélgetés hangulata inkább volt nevezhető feszültnek, mintsem kellemesnek, hiszen Péter György nyíltan bírálta a BM korábbi módszereit: *„...a BM munkájában az elmúlt években még érezhetők voltak [...] bizonyos sztálini módszerek, amelyekkel ő sem a múltban, sem most nem ért egyet”*. Három

29 == ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 4–6. Határozat KSH nevű objektum dosszié megnyitására, 1965. január 21.

30 == Közgazdasági, Nemzetközi, Tájékoztató, Területi, Beruházási és Építőipari, Forgalmi, Ipari, Népesedési, Költségvetési, Mezőgazdasági, Ügyvitelgépésítési.

31 == Lásd: ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 17–21. Összefoglaló jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1964. szeptember 14.

32 == Péter György 1903. március 30-án született Budapesten. Matematikus, közgazdász, statisztikus, valamint egyetemi tanár. 1932-től kezdődően az illegális kommunista mozgalom résztvevője. 1935-től a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja. 1936-ban letartóztatták és 15 év fegyházra ítélték. Végül 9 évet töltött börtönben és koncentrációs táborban. Húsz éven át, 1948 és 1968 között a Hivatal elnöke. Nevéhez fűződik az 1952. évi statisztikai törvény és az 1968-ban meginduló új gazdasági mechanizmus előkészítése. 1969. január 4-én hunyt el.

33 == ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 21., 23. Összefoglaló jelentés a Központi Statisztikai Hivatal operatív helyzetéről, 1964. szeptember 14.

34 == Uo. 24.

esetet is felidézett: egy eredménytelen éjszakai házkutatást a Közgazdasági Főosztályon, amely felháborodást keltett; egy Pető nevű alkalmazott ügyét, aki a BM munkatársaként egy egész dossziét gyűjtött ellene, és azt a Pártközpontba juttatta el, ahelyett hogy vele tisztázta volna a problémát – emiatt ő kirúgta; valamint kijelentette: „...mi felhasználunk gyenge jellemű embereket akik személyi, vagy anyagi előnyökért hajlandók mindent szállítani sok esetben elferdítve, vagy kitalálva.” Péter vezetői jellemét mi sem bizonyította jobban, mint hogy kiállt munkatársai mellett, kijelentve, hogy meg fogja őket védeni minden felesleges és megalapozatlan zaklatástól. A felek – ahogy az ilyenkor szokás volt – a kölcsönös bizalmat hangoztattak egymás felé, ám a jelentés inkább mély gyanakvást és intézményi rivalizálást sejtet.³⁵

Péter György ugyanakkor nem viszonyult mindig így a beosztottaihoz. Kezdetben, 1948-as kinevezését követően nagy, szovjet mintájú tisztogatást hajtott végre az úgynevezett „polgári” elemek között, amelynek következtében többek között Elekes Dezső,³⁶ Laky Dezső,³⁷ Theiss Ede³⁸ vagy Mike Gyula³⁹ karrierje tört ketté.⁴⁰ Az, hogy ezek után mégis nagy számban voltak jelen „megbélyegzett”, „kompromittált” személyek a hivatalon belül, szintén Péter az érdemeit dicséri, aki felismerve korábbi tévedéseit, alkalmazásba és egyben védelmébe vette többek

35 = = ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 44–48. Jelentés Péter György elvtársnál a KSH elnökénél tett látogatásról, 1964. november 26.

36 = = Elekes Dezső (Kézdivásárhely, 1889. november 11. – Budapest, 1965. április 7.) jogász, statisztikus, demográfus, címzetes egyetemi tanár. 1918-ban lépett a Hivatal kötelékébe. 1939-től a központi osztályát vezette. 1944-ben miniszteri tanácsossá nevezték ki. 1945-ben a Hivatal alelnöke, 1946 márciusától 1948-ig elnöke. 1948-ban nyugdíjba vonult.

37 = = Laky Dezső (Csupor, 1887. február 1. – Budapest, 1962. június 30.) statisztikus, közgazdász, gazdaságpolitikus, az MTA rendes tagja. 1907-től 1921-ig a hivatalban dolgozott, mint a Kereskedelemügyi Minisztérium munkatársa. 1940. december 17. és 1941. szeptember 15. között közellátásért felelős tárca nélküli miniszter. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta. A háború után a Pázmány Péter Tudományegyetemen a statisztika tanára (1946–1948), majd 1948 decemberében kényszernyugdíjazták. 1958-ban visszakerült a hivatalba.

38 = = Theiss Ede (Budapest, 1899. február 25. – Budapest, 1979. szeptember 12.) statisztikus, közgazdász, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. 1948-tól a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, 1950-től pedig az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Statisztikai Tanszékén tanított egészen 1959-ig. 1959-től 1979-ig a Központi Statisztikai Hivatal Népeségi Főosztályának, illetve a Demográfiai Kutatócsoportnak külső tudományos munkatársa volt.

39 = = Mike Gyula (Nagyenyed, 1890. január 16. – Budapest, 1978. március 20.) statisztikus, a KSH ideiglenes alkalmazottja 1908 novemberétől. Pályáját díjnokként kezdte, majd statisztikai gyakornokból egészen a miniszteri osztálytanácsosi címig jutott 1937 végéig. Nyugalomba vonulásáig, 1948 végéig a hivatal alelnöke.

40 = = Hegedűs, 1994: 19.

között Bibó Istvánt,⁴¹ Andorka Rudolfot,⁴² Kemény Istvánt,⁴³ Hegedűs B. Andrást.⁴⁴ Nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy Péter György elnöksége idején – melyben magának az elnöknek is elévülhetetlen szerepe volt – született újjá a magyar szociológia, mégpedig nem kisebb nevekkal, mint Ferge Zsuzsával⁴⁵ vagy börtönből nem sokkal korábban szabadult és már korábban is említett Kemény István-nal.⁴⁶

= = Az elhárítás szemei és fülei az 1950-es évek első felében

Mint azt a következőkben látni fogjuk, az államvédelmi szervekkel való együttműködést a korszakban a KSH több munkatársa is vállalta – akár kényszerből, akár a Népköztársasághoz való lojalitása okán. Az ipari, mezőgazdasági és közlekedési objektumokban tevékenykedő ügynökök tevékenysége egy idő után már nem korlátozódott csupán a tényleges ellenséges tevékenység felderítésére; feladatkörükbe bevonták az érintett gazdasági egységek tervteljesítésével és anyagellátásával kap-

41 = = Bibó István (Budapest, 1911. augusztus 7. – Budapest, 1979. május 10.) jogász, politikai gondolkodó, 1946–1950 között egyetemi tanár Szegeden. 1956. október 27. és november 4. között a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1957. május 23-án letartóztatták, a Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani (később 15 évi) szabadságvesztésre ítélte. Az 1963. évi amnesztiával szabadult, majd 1963. május 23-tól 1971. novemberi nyugdíjazásáig a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában dolgozott.

42 = = Andorka Rudolf (Budapest, 1931. április 30. – Budapest, 1997. június 30.) szociológus, demográfus. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt 1957-ben öt hónap letöltendő szabadságvesztésre ítélték. Dányi Dezső akkori igazgató hívására 1962 őszétől a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának, 1963-tól a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa lett.

43 = = Kemény István (Kaposvár, 1925. augusztus 14. – Budapest, 2008. április 14.) szociológus. 1948 és 1957 között középiskolai tanár; az 1956-os forradalomban való részvétele miatt 1957-ben letartóztatták, 1959-ben szabadult. Szabadulása után az Országos Széchényi Könyvtárban, majd a Közgazdasági és Jogi Kiadónál dolgozott fordítóként. 1963-tól részt vett a KSH által koordinált országos társadalmirétegződés-vizsgálatban. 1970 és 1973 között az MTA Szociológiai Kutatóintézetének munkatársa, 1973-ban publikálási tilalom alá helyezték, 1977-ben emigrált.

44 = = Hegedűs B. András (Budapest, 1930. október 4. – Budapest, 2001. június 21.) szociológus, történész, az 1956-os forradalom történetének kutatója. 1953-ban szerzett közgazdász oklevelet az Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1953 és 1957 között az ELTE BTK tanársegéde, 1956-ban a Petőfi Kör egyik titkára. Elbocsátása után, 1957–1958-ban a KSH munkatársaként társadalmi-statisztikai vizsgálatokat végzett. 1958-ban letartóztatták és két év börtönre ítélték. Szabadulása után, 1960 és 1963 között munkanélküli volt, alkalmi fordításokból élt.

45 = = Ferge Zsuzsa (született Kecskeméti Zsuzsanna, Budapest, 1931–2024) szociológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Közgazdasági diplomáját 1953-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szerezte, eközben már 1950-től a KSH munkatársa volt. 1959/1960 és 1968 között a KSH Rétegződéskutató Osztályának vezetője.

46 = = Friss, 1995: 405.

csolatos statisztikai adatgyűjtést is. E jelenség ideológiai hátterét a korszak uralkodó kommunista eszmerendszere adta, amely az osztályharc állandó éleződésének tételét hangsúlyozta, s ezáltal folyamatos bizalmatlansági légkört tartott fenn. Ez a szemléletmód az államvédelmi tevékenységet fokozatosan a mindent átfogó ellenőrzés szándéka felé terelte. Az a feltevés, hogy az ellenséges tevékenység a szocialista építés eredményeivel párhuzamosan az élet valamennyi területén egyre intenzívebbé válik, képezte az ügynöki-operatív munka aránytalan kiterjesztésének ideológiai alapját. A hálózat létszámának alakulása jól tükrözi ezt a folyamatot: 1953-ban 40 800 fő állt az állambiztonsági szervek titkos munkatársaként nyilván tartva, amely szám 1954-re 36 000 fő alá csökkent.⁴⁷

Ahhoz, hogy érdemben beszélni lehessen a KSH operatív elhárításában részt vevő hálózati személyekről, érdemes áttekinteni és bemutatni az azt végző szervezetet. Az 1949-ben önállósult, az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1. Főosztályának 1/4. Osztályaként induló szabotázselhárítás az ipar, kereskedelem és pénzügy területén folytatta hálózati-operatív munkáját az úgynevezett „kártevők”, szabotálók és kémek ellen. 1953-tól, az ÁVH és a BM egyesítését követően BM V. Osztályként működött tovább, majd 1954 januárjában kettéválasztották önálló Ipari és Mezőgazdasági szabotázselhárító osztályokra. 1956 őszén főosztállyá szervezték át, 1957 áprilisában pedig a BM 11/6. Osztályaként folytatta tevékenységét Kucsera László rendőr ezredes vezetésével.⁴⁸

Lakatos Dezső államvédelmi ezredes 1950. november 18-i eligazítása szerint az állomány meghatározásánál két szempontot kellett figyelembe venni: az objektumok népgazdasági jelentőségét és az ott jelen lévő „ellenséges elemek” létszámát. Az operatív munkát objektumokhoz kötve, tömeghálózatok kiépítésével kellett végezni az ipar, közlekedés, mezőgazdaság, kereskedelem és pénzügy területén.⁴⁹

Péter Gábor 1951. július 25-i parancsa súlyos hiányosságokat tárt fel az osztály operatív-hálózati munkájában: a vezetők elhanyagolták a hálózat kiépítését, nem akadályozták meg az ellenséges elemek tevékenységét, és nem foglalkoztak a kádeerek nevelésével sem. Négy tisztet – köztük Hidasi Mihály áv. őrnagyot – elbocsátottak, az osztály élére pedig Gazdik Gyula államvédelmi alezredes került.⁵⁰

Az 1952. április 16-i kollégiumi ülés határozataiból készült kivonat foglalta össze a szabotázselhárító osztály operatív beosztottjainak feladatait, amelyek a közvetkezők voltak: ellenséges kémkedés és kártevés időbeni leleplezése; az objektumok és munkafolyamatok alapos ismerete; pártvezetőkkel és igazgatókkal való

47 = Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001: 33.

48 = Takács, 2012: 5–8.

49 = ÁBTL 1.4. 061/1951. ÁVH T. biz. Az ÁVH vezetőjének 034 sz. parancsa az Államvédelmi Hatóság szervei új állományának kidolgozására és állománybizottság összeállítására, 1950. november 18.

50 = ÁBTL 4.2. 060/1951. ÁVH T. biz. Államvédelmi Hatóság vezetője 61. sz. parancsa, 1951. július 25.

szoros kapcsolattartás; ügynökhálózat kiépítése az érzékeny üzemszervezetekben; konspirált találkozási helyek biztosítása; valamint az ellenséges személyekre vonatkozó dossziék felülvizsgálata és megnyitása.⁵¹ A hivattal való elhárítási munka ellátására azért a fent említett, iparigazgatási szabotázselhárítási osztályok voltak elsősorban kijelölve, mert szervezeti illetékességük s így hálózati-operatív tevékenységük az ipar, a kereskedelem, a pénzügy és a közlekedés egész területére kiterjedt; a KSH, mint gazdaságstatisztikai központ, a népgazdaság szempontjából e szektorokhoz kapcsolódó, kiemelten védendő állambiztonsági objektumnak minősült.

Az elhárítást végző szervek működésének ismertetését követően azokat a személyeket szeretném részletesebben bemutatni, akik a hivatal falain belül segítették a szervek munkáját – akár a hálózaton belül vagy azon kívül. A közbeszédben is jobban ismert hálózati személyeken (ügynökökön, informátorokon) túl a szervek gyakran alkalmaztak hálózaton kívüli személyeket is. Ezek közül témánk szempontjából meghatározó a hivatalos kapcsolat,⁵² aki hivatali beosztásából adódóan volt köteles adatot szolgáltatni a vele kapcsolatban álló állambiztonsági tiszteknek. A kapcsolat jelentette az operatív tisztnek a munkahelyén észlelt ellenséges tevékenység jeleit, míg az operatív tiszt – egyenrangú félként – viszonzásul tájékoztatást adott az intézményben felmerülő büntetendő eseményekről. Konkrét ügyekről vagy titkos eszközök alkalmazásáról azonban nem közölhetett részleteket. Sikeres együttműködés esetén a hivatalos kapcsolat operatív akciók végrehajtásában is segítséget nyújthatott. A felek jellemzően havonta találkoztak, általában a hivatalos kapcsolat munkahelyén, aki ismerhette az operatív tiszt valódi nevét. A hálózati kapcsolatoktól eltérően e személyekről a politikai rendőrség nem vezetett nyilvántartást vagy dossziét; jelentéseiket csak kivételes esetben csatolták titkos nyomozási aktákhoz.⁵³

A tanulmány terjedelmi korlátai miatt a hivatalon belüli hivatalos kapcsolatok – vagyis akik munkakörüknél fogva működtek együtt az állambiztonsággal – közül csak a személyzeti osztály két munkatársával kívánnék röviden foglalkozni. Primus Károlyné (leánykori neve: Géro Edit) 1930-ban született munkáscsaládban. Édesapja lakatossegéd volt a Gázműveknél. 1948. júniusától az ÁVH-nál teljesített szolgálatot törzsőrmesteri rendfokozatban egészen 1953 januárjáig. 1949 májusában házasságot kötött a BM kötelékében 1949-ben alhadnagyként, 1953-ban már államvédelmi főhadnagyként szolgáló Primus Károllyal. Géro Edit 1950-től a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) tagja, a II. kerületi Pártbizottság politikai munkatársa volt, 1953 januárjától pedig a KSH személyzeti előadója.⁵⁴ Személyzeti előadóként teljes hozzáférése volt a hivatal munkatársainak irattári anyagához. Több 1957–58-ban

51 == ÁBTL 1.4. I. t. Kivonat az 1952. április 16-i kollégiumi ülés határozataiból.

52 == További formája: társadalmi kapcsolat, alkalmi kapcsolat.

53 == Vörös, 2013: 22.

54 == ÁBTL 2.8.1. I. s. I/1.t. 4563. 13. Életrajz, 1953. december 4.

nyitott beszerzési dossziében feltűnik neve. Az irattározott dokumentumokat hitelesítve adta át a szerveknek, valamint feljegyzéseket készített és adott át.⁵⁵ Felettese, Varga Gyula, a KSH Személyzeti Osztály vezetője munkakörénél fogva szintén hivatalos kapcsolatnak számított. Varga Gyula 1916. június 2-án született Budapesten. 1945 óta párttag, később a hivatal Pártbizottságának tagja lett. A hivatal pártműködésének vezetője volt, aki több mint három évtizeden át vezette a Személyzeti Osztályt – később Főosztályt. 1948 decemberében került a hivatalba. Karrierje gyors ütemben haladt, hiszen 1954-ben már főosztályvezető volt.⁵⁶

A továbbiakban, valamivel bővebben, a hivatalon belül tevékenykedő hálózati személyeket mutatom be az 1950-es első feléből. Mint már említettem, 1956-ban a legtöbb beszerzési dossziét megsemmisítették. Ennek következtében ezeknél a személyeknél az 1958-ban nyitott beszerzési dossziéjukban elfektetett iratokat használok, melyekben szerencsére a legkorábbi beszerzésükre vonatkozó információ is fellelhető.

A szervek a beszerzéshez leggyakrabban két fő motivációt alkalmaztak: a hazafias meggyőződésre vagy kompromittáló adatokra való hivatkozást, de lehetőség volt fokozatos beszerzési módszer alkalmazására is. Hazafias alapon elsősorban olyan személyeket vontak be, akik szociális háttérükben közel álltak a rendszerhez, politikailag megbízhatónak minősültek, és meggyőződésből tartották szükségesnek a belügyi szervek titkos támogatását. Ezzel szemben a kompromittáló adatokra alapozott beszerzés célcsoportját jellemzően az úgynevezett ellenséges személyek közül választották ki. Gyakorlatban az ügynökök többségét éppen ebből a körből toborozták.⁵⁷

Az első, források alapján bizonyított beszerzésre a Hivatal munkatársai közül 1951. szeptember 28-án került sor. Darvas György százados⁵⁸ „Szita” fedőnéven hazafias alapon szervezte be az Ipari Főosztály munkatársát, Szira Tamást.⁵⁹ Szira 1928. június 16-án született Budapesten értelmiségi, polgári családba. A buda-

55 == A teljesség igénye nélkül: ÁBTL 3.1.1. B-89309. 4., 5. Feljegyzés, 1958. október 1. és Önéletrajz, 1957. június 15.; ÁBTL 3.1.1. B-83735 4. Dedinszky Henrikné, 1958. január 22.; ÁBTL 3.1.1. B-85686. 2., 6. Életrajz, 1958. április 22. és Feljegyzés, 1958. április 23.; ÁBTL 3.1.1. B-92922. 5., 12. Önéletrajz, 1957. június 15. és Feljegyzés, 1958. február 14.

56 == KSH Irattár 3378. Varga Gyula személyi anyaga.

57 == ÁBTL 1.5. I. t., 8. k. 202–220. Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei, 1955. d. n. A beszerzőről lásd: uo. 207–213.

58 == Darvas György 1922-ben született Budapesten. 1945 márciusában külső (társadalmi) munkatársként került kapcsolatba a politikai rendőrséggel. 1946-ban már csoportvezető; 1950-ben nevezték ki az Ipari Szabotázs Elhárító Osztály Terv- és Pénzügyi Alosztálya élére. 1953-ban elbocsátották, többek között jellembeli tulajdonságai miatt. 1956-ban a közgazdasági egyetem hallgatója lett. 1957-ben az Ipartervhez került. ÁBTL 2.8.1. I. s. I/1.t. BM Központi fogyatékos 0999.

59 == ÁBTL 3.1.1. B-92922. 27–28. Javaslat „Szita” fn. informátor átvételére, 1958. november 17.

pesti Ady Endre Gimnáziumban végzett, majd kezdetben a József Nádor Műszaki és Közgazdaságtudományi Egyetem Közigazgatási Karára járt, később „cum laude” fokozattal doktorált az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karán. 1949. február 1-jén került a KSH-ba, ahol egy idő után csoportvezető lett a Népszámlálási Főosztályon, majd beszervezésének idején már az Ipari Főosztály munkatársa volt. *„Először a textilipari főcsoportban voltam előadó, majd csoportvezető. Később a Könnyűipari osztály elvi csoportjában voltam a műszaki mutatók előadója, azután az Általános Osztályon az anyagfelhasználás előadója, 1953-ban kerültem az Anyagosztályra és ezzel együtt a Közgazdasági Főosztályra. Az Anyagosztályon osztályvezetőhelyettes és értékelési csoportvezető voltam, jelenleg osztályvezető vagyok.”*⁶⁰ Egyetemi éve alatt tagja volt a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ), a hivatalban pedig a Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalom (SZIT) és Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) tagja. 1955-ben „Kiváló dolgozó” jelvénnel tüntették ki.

Szira közvetlen munkahelyi egysége, a Könnyűipari Osztály hatáskörébe tartoztak olyan minisztériumok és egyéb szervek, mint a Könnyűipari, az Élelmiszeripari, a Begyűjtési Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Belkereskedelmi Minisztérium, a Szövetkezetek Országos Szövetsége, a Magyar Tudományos Akadémia, a Szakszervezetek Országos Tanácsa.⁶¹ Munkatársai szerint Szira politikai okokból került az Ipari Főosztályra, mint leváltott osztályvezető, személyiségét pedig szerintük leginkább a modortalanság jellemezte: lenézte munkatársait, fölényes és kritikus volt velük szemben.⁶² Nem volt kommunista, nem is közeledett a párthoz, munkájában azonban fegyelmezett, ambiciózus, szakmailag rátermett személynek ismerték. 1956-ban azonban már hallatta hangját, *„nagy Petőfi kör-i barát lett”*.⁶³ A forradalomban ugyan nem vett részt, de a hivatalon belül működő forradalmi bizottságot támogatta, a szovjet beavatkozást pedig ellenezte. A rendszerre és az uralkodó állapotokra gyakran megjegyzéseket tett. 1958 februárjában, a kapcsolatmegújítási terv készítésekor a kiválasztás indoklásánál pont ez a magatartása lett kiemelve, továbbá hogy jó barátságot ápolt Szőnyi Gyulával⁶⁴ és Bencze Bélával, akik ügynöki feldolgozás alatt álltak. *„Ennek a kérdésnek a figyelembevételével, valamint, hogy a Nehézipari Osztályon jelenleg nincs megfelelő minőségű kapcsolatunk, a kompromittáló adatok érvényre juttatásával a kapcsolat felújítása után lehetőségünk nyílik arra, hogy a »Szatmári« fn. ügyben, valamint a Nehézipari Osztály megfelelő szintű felderítő és elhárító ügynöki munkát végezzen.”*⁶⁵

60 == ÁBTL 3.1.1. B-92922. 5. Önéletrajz (másolat), 1957. július 15.

61 == KSH Levéltár B-1.2. 1.d. A Központi Statisztikai Hivatal szervezeti és működési szabályzata, d. n.

62 == ÁBTL 3.1.2 M-28553. 6. Dr. Szira Tamás, 1966. április 23.; ÁBTL 3.1.1. B-92922. 15–16. Jelentés, 1958. január 8.

63 == ÁBTL 3.1.1. B-92922. 15. Jelentés, 1958. január 8.

64 == Szőnyi Gyuláról lásd: Kovács, 2017: 1109–1110.

65 == ÁBTL 3.1.1. B-92922. 7–10. Kapcsolat megújítási terv, 1958. február 25.

Működése során két munkadosztiáját is irattárazták. Mindkét esetben a BM 11/6. Osztály volt az iratképző szerv. Az 1958-ban lezárt M-3120 jelzetű dosszióját megsemmisítették, 1960-ban lezárt M-10390-es dossziója pedig nincs az ÁBTL birtokában. Szira 1951 és 1960 között volt tagja a hálózatnak, ugyanakkor az 1956-os forradalom előtti munkájáról nincs közelebbi adat, ugyanis anyagai megsemmisültek. Az '56 utáni hálózati munkája azonban nem volt megfelelő, feladatait nem mindig hajtotta végre.⁶⁶ Korábbi kapcsolattartója szerint feladatait elvégezte, azonban „feladat hiány miatt” 1956-ban a hálózatból kizárták.⁶⁷

Azon okból kifolyólag, hogy Szira 1951 és 1956 közötti hálózati tevékenységéről nincsen fennmaradt forrásunk, az 1958-as beszerzési dosszié alapján következtethetünk arra, hogy elsődleges feladata az Ipari Főosztály munkatársairól való információszerzés, valamint a főosztály által kezelt, az államtitok fogalmát kimerítő iratok kezelésének módjáról való jelentéskészítés lehetett.⁶⁸ Az Ipari Főosztály átfogó és gazdaságilag nagyon jelentős munkát végzett: ez az egység volt felelős begyűjteni, feldolgozni és elemezni az ipar állapotára, fejlődésére és a tervek teljesítésére vonatkozó adatokat, továbbá feladatai közé tartozott valamennyi iparvállalat, kisipari szövetkezet különböző (termelési, munkaügyi, önköltségi) adatainak ellenőrzése. A begyűjtött adatokból rendszeresen jelentéseket készítettek az ország legfelsőbb vezetésének tájékoztatására.⁶⁹

Nem csupán Szirát vonták be az együttműködésbe kompromittáló adatok felhasználásával. Kevésbé ismert tény, hogy a hivatal egykori – rövid ideig hivatalban lévő – elnökhelyettesét, Zala Júliát is hasonló módon szervezték be, jóllehet együttműködése rövid ideig tartott.⁷⁰ 1969-ben Zala neve szintén megtalálható volt a korábban említett jelentés névsorában, mivel több oldalról érkező ügynöki és egyéb jelentések tanúskodtak arról, hogy nem paraszti vagy munkáscsaládból származott, mivel édesapja bankigazgatóként dolgozott. Férje – Fogaras István – révén az 1950-es évek közepén kapcsolatban állt Nagy Imrével, akit rendszeresen tájékoztatott a KSH bizalmas elemzéseiről. A forradalom napjaiban támogatta a Szociáldemokrata Párt (SZDP) hivatalon belüli megszervezését.⁷¹

66 == ÁBTL 3.1.2. B-92922. 34–35. Jelentés „Szita” fn informátorról, 1965. január 6.

67 == ÁBTL 3.1.2. B-92922. 37–38. Javaslat a „Szita” fn. informátorral a kapcsolat felújításra, 1968. november 14.

68 == Beszerzési dossziájának elején, ahol felvették Szira adatait, az államtitok-védelem van feltüntetve.

69 == KSH Levéltár B-1.2 1. d. A Központi Statisztikai hivatal szervezeti és működési szabályzata, d. n.

70 == Zala Júlia pályaképéhez bővebben lásd e lapszám egy másik tanulmányát: Joó, 2026.

71 == ÁBTL 3.1.5. O-19827/1. 92. Jelentés a Központi Statisztikai Hivatal helyzetéről, 1969. január 19.

1960 nyarán az objektumtartó hivatalos kapcsolatot vett fel Zalával.⁷² Amikor Péter György KSH-elnök 1961. június és július között egy háromtagú delegációval kívánta meglátogatni a Jugoszláv Statisztikai Hivatalt, Szikla Péter rendőr őrnagy Ante Novák⁷³ tanulmányozásának céljából felvette a kapcsolatot a 11/6. Osztály objektumtartójával, aki Zalával kapcsolatosan több információval is ellátta. Ezek között az is szerepelt, hogy Zala 1954-től – más források⁷⁴ szerint 1957-től – kezdődően az Információs és Tájékoztatási Osztály vezetőjeként hozzáfért az ország gazdasági helyzetével kapcsolatos bizalmas adatokhoz. Munkahelyén tanúsított, „*a hivatali munkamorállal és munkafegyelmével össze nem egyeztethető*”⁷⁵ viselkedése lehetővé tette, hogy presszióval beszervezzék. A beszerzés sikeres volt, sőt hónapokon keresztül kifogástalan munkát végzett a szervek részére, ám miután kiderült, hogy Zala a beszerzés tényét közölte Péter Györggyel, a kapcsolatot megszakították vele.

Visszatérve az első hálózati személyekre, valamivel több mint egy évvel Szira után, 1952. november 28-án Darvas György százados „Inotai” fedőnéven, elvi meggyőződés alapján informatornak szervezte be Dedinszky Henriknét (leánykori neve Teufel Ibolya). A beszerzési dossziében található egyik kérdőjegy hátulján az elhárítás korábbi szervezeti egysége, az v. Osztály neve szerepel, valamint kiderül, hogy egykori anyagát megsemmisítették.⁷⁶ A kapcsolatot az állambiztosági szervek részéről Molnár Ferenc hadnagy tartotta vele egészen 1954. július 5-ig, mikor is kizárták a hálózatból.⁷⁷ Dedinszky Henrikné 1930-ban született Budapesten egy munkáscsalád lányaként. Édesapja vasesztergályos volt. Miután szülei különváltak, édesanyja nevelte fel testvéreivel együtt, igen nehéz körülmények között. Az érettségit követően, 1949 februárjától dolgozott a KSH-ban. 1951-től párttag, Szira Tamáshoz hasonlóan társadalmi munkát végzett a SZIT-ben és a DISZ-ben. 1951-ben beiratkozott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre, ahol 1956-ban tette le államvizsgáját.⁷⁸ Beszerzése előtt – és feltételezhetően beszerzésének idején is – 1951-ben a Kohó- és Gépipari Osztályon félfogadásra volt jogosult.⁷⁹ Ez az osztály elemezte az ipari fejlődésre és a tervek teljesítésére vonatkozó adatokat, irányította az ipari minisztériumok statisztikai munkáit, valamint ellenőrizte azok jelentéseit.⁸⁰

72 == ÁBTL 3.2.4. K-1005. 35–38. Jelentés „Antal” ügyéről, 1961. június 29.

73 == A jugoszláv Statisztikai Hivatal elnöke.

74 == Lásd: Fenyvesiné–Kovács–Nádudvari, 2014: 758–759.

75 == ÁBTL 3.2.4. 35–38. Jelentés „Antal” ügyéről, 1961. június 29. Az idézetet lásd: uo. 36.

76 == ÁBTL 3.1.1. B-83735. 5/4. Kérdőjegy, 1958. február 3.

77 == ÁBTL 3.1.1. B-83735. 12–14. „Inotai” fn. informátor kizárási javaslata, 1958. szeptember 25.

78 == ÁBTL 3.1.1. B-83735. 3. Életrajz (másolat), 1957. augusztus 16.

79 == KSH Levéltár B-14.1.1.d. Az Ipari Főosztályon félfogadásra jogosultak névsora, 1951. d. n.

80 == KSH Levéltár B-1.2. 1.d. A Központi Statisztikai Hivatal szervezeti és működési szabályzata, d. n.

1958-ban, amikor ismételtén felvették vele a kapcsolatot, az Ipari Főosztály Közgépipari Osztálya⁸¹ – mely az elhárítás szempontjából is az egyik legfontosabb osztálynak volt tekinthető – munkatársa volt.⁸² Ennek az osztálynak a feladata volt a Kohó- és Gépipari Minisztérium (KGM), valamint a Nehézipari Minisztérium (NIM) felügyelete alá tartozó titkos vállalatok, továbbá a fegyveres testületek és (beruházási vonatkozásban) kijelölt intézmények statisztikai munkáinak összefogása és ellenőrzése. Ez a hatáskör önmagában is jelezte az osztály különleges pozícióját. Másik nagy feladatköre a haditechnikai beszámolási rendszerhez kapcsolódott. Ide tartozott valamennyi, a KGM és NIM által készített – akár titkos, akár nyilvános – hadiipari jellegű tevékenységre vonatkozó vállalati beszámolójelentés ellenőrzése és feldolgozása, a haditechnikai beszámolási rendszer szerint. Ehhez kapcsolódóan az osztály évenként jelentést készített a haditechnikai tevékenységről, amelyet megküldött a párt és a kormány kijelölt vezetőinek.⁸³ Mint a kapcsolatmegújítási tervben fogalmaztak, az Osztály mindezekén kívül bizonyos információkkal rendelkezett a „Varsói szerződésben résztvevő államok közös parancsnokságának magyar vonatkozású”⁸⁴ adatairól. Ez pedig véleményük szerint felkeltheti az ellenséges hírszerző szervek figyelmét az osztály munkájára. Beszervezésénél – az osztály fontosságán túlmenően – szempontként érvényesült az is, hogy az 1956-os forradalom eseményei során nem dekonspirálódott, jóllehet a hálózat állományának túlnyomó része ezen időszak alatt lelepleződött. Dedinszky végig hű maradt a hatalomhoz és a szervekhez, soha senkinek fel nem fedte a szervekkel való együttműködését.⁸⁵

Somogyi Miklóst 1951-ben hazafias alapon, „Madari” fedőnéven szervezte be Darvas György, igaz, nem a hivatalban, hanem korábbi munkahelyén, a Könnyűipari Minisztériumban.⁸⁶ Somogyi 1922. szeptember 28-án született kispolgári családba, Szigetváron. 1940-ben érettségizett le a Pécssett, majd tímártanonc és -segéd lett a Pécsi Bőrgyárban. Az 1944-es deportálások következtében szülei és húga is életét veszítette. 1950-től kezdett el dolgozni a Könnyűipari Minisztériumban főelőadóként. 1953 februárjától lett a KSH munkatársa, ahol kezdetben két és

81 = = A Honvédelmi Tanács 101/40/1952. számú határozatában megjelent, szigorúan titkos jellegű feladatokat látta el. Hatáskörébe tartoztak a Kohó- és Gépipari Minisztérium felügyelete alá tartozó iparvállalatok, a Nehézipari Minisztérium felügyelete alá tartozó titkos vállalatok. Az osztály foglalkozott a közgépipari vállalatok egyéb adatainak összegzésével és továbbításával. Ezenfelül a fegyveres testületek és kijelölt intézmények beruházásai tartoztak még a hatáskörébe.

82 = = ÁBTL 3.1.1. B-83735. 6–8. Dedinszky Henrikné, volt kapcsolatunkkal kapcsolat megújítási terv, 1958. február 25.

83 = = KSH Levéltár B-5.1. 10.d. Iparstatisztikai főosztály, 1968, d. n.

84 = = ÁBTL 3.1.1. B-83735. 6–8. Kapcsolat megújítási terv, 1958. február 25.

85 = = ÁBTL 3.1.1. B-83753. 12–14. „Inotai” fn. informátor kizárási javaslata, 1958. szeptember 25.

86 = = ÁBTL 3.1.1. B-89309. 40–45. Jelentés „Madari” fn. informátorról, 1967. április 15.

fél évig szerkesztette az Ipari Főosztály és a Beruházási Főosztály havi folyóiratát. 1957-ben a Könnyűipari osztály – Primus Károlyné feljegyzése alapján⁸⁷ a Könnyű- és Helyiipari Osztály – főelőadója.⁸⁸ 1956-ig párt-, valamint pártbizottsági tag volt, azonban a forradalom eseményeinek hatására – feltételezhetően múltbéli traumája miatt, abbéli félelméből, hogy a forradalmat követően ismét erősödni kezd az antiszemitizmus – fontolgatta az Izraelbe való kivándorlását. Bár az országot végül nem hagyta el, a Magyar Szocialista Munkáspártba (MSZMP) való átvételét nem kérte. A forradalom előtti időszakra vonatkozóan írásos adatokkal nem rendelkezünk hálózati munkájáról, ugyanis B-dosszióját megsemmisítették. Korábbi kapcsolattartója elmondása alapján azonban annyit mégis megtudhatunk, hogy *„jól viszonyult az állambiztonsági szervekkel [sic!] és értékes jelentéseket is adott”*.⁸⁹ Később, 1966 és 1967 között mint a BM III/II-6-c alosztály informátora írt jelentéseket a KSH munkatársairól, többek között Szira Tamásról is, vagy a szervek által ellenségesnek tekintett személyek közül Ferge Zsuzsáról, Tóth I. Tiborról és azok 1956-os magatartásáról.⁹⁰

= = = Összefoglaló

A KSH szinte a kezdetektől fogva kiemelt objektumnak számított, mivel működése során az állam gazdasági és társadalmi működésének egészére kiterjedő, érzékeny adatokat kezelt. Mindez azonban rövidebb-hosszabb ideig nem járt együtt következetes, folyamatos operatív jelenléttel. Ez önmagában is indokoltá tette – forrásaink szerint – 1951-től a hivatalon belüli hálózatépítést, amelynek tagjait nagyrészt „hazafias” alapon, illetve „elvi meggyőződés” alapján szervezték be. Társadalmi hátterük és politikai kötődésük ugyan eltérő volt, de a hivatalon belül betöltött munkakörük döntő szerepet játszott. Mindhárman a gazdasági-ipari statisztika kulcsterületein dolgoztak, így hozzáfértek olyan adatokhoz, amelyeket az állambiztonság különösen érzékenynek tekintett.

A hivatal kivételes állami pozíciója önmagában ugyanakkor nem biztosított az intézmény számára védeltséget a mindenkori szervek beavatkozásával szemben, sőt éppen az indokolta: a fennmaradt objektum dosszié megnyitásakor 98 operatív vagy bűnügyi nyilvántartásban szereplő alkalmazottat tartottak számon a hivatalban. A KSH vezetése ezzel párhuzamosan tudatosan korlátozta a kapcsolattartást, és csak szűk körben – elsősorban az elnökön keresztül – volt hajlandó információt szolgáltatni, miközben a belügyi jelenlétet a szervezet működését zavaró tényezőként értelmezte.

87 = = ÁBTL 3.1.1. B-89309. 4. Feljegyzés, 1958. október 1.

88 = = ÁBTL 3.1.1. B-89309. 5. Önéletrajz. 1957. június 15.

89 = = ÁBTL 3.1.1. B-89309. 32. Jelentés „Madari” fn. informátorról, 1967. március 9.

90 = = ÁBTL 3.1.2. M-28553. 6. Dr. Szira Tamás, 1966. április 23.; 9. Ferge Sándorné, d. n.; 10. Jelentés dr. Tóth I. Tiborról, 1966. augusztus 23.

= = = Levéltári források = = =

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.4. Államvédelmi Hatóság iratai (ÁVH)
- 1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai
 - 1. tétel Parancsok
- 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga
 - XI/4 (V-150342). Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
 - 1. s. I/I. t. BM központi szervei
 - 0999. Darvas György
 - 4563. Primus Károly
- 2.8.2.2. BM III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
 - 1. tétel – 154. Rakaczky Pál
- 3.1.1. Beszervezési dossziék
 - B-83735. „Inotai”
 - B-85686. „Könyves”
 - B-89309. „Madari”
 - B-92922. „Szita”
- 3.1.2. Munka-dossziék
 - M-28553. „Madari”
- 3.1.5. Operatív dossziék
 - 0-18596. KSH Békés Megyei Igazgatósága
 - 0-19827/1. Központi Statisztikai Hivatal
 - 0-19827/2. Központi Statisztikai Hivatal
- 3.2.4. K-dossziék
 - K-1005. „Antal”
- 4.2. Parancsgyűjtemény

Központi Statisztikai Hivatal irattára (KSH Irattár)

- 3378. Varga Gyula személyi anyaga

Központi Statisztikai Hivatal egykori levéltára (KSH Levéltár)

- B-1.2. Szervezeti szabályzatok
- B-5.1. Ügyiratok, nyomtatványok
- B-14.1. A Személyzeti Osztály iratai

= = = = Hivatkozott irodalom = = = =

Argejő, 2009

Argejő Éva: Az állambiztonsági tekintet legendája. *Korall*, 37. sz. 116–132.

Cseh, 2006

Cseh Gergő Bendegúz: Az állambiztonsági iratok pusztulása 1956-ban.
(Forrásközlés). *Levéltári Szemle*, 3. sz. 3–15.

Fenyvesiné–Kovács–Nádudvari, 2014

Fenyvesi Lászlóné – Kovács Csaba – Nádudvari Zoltán: Zala Júlia. In *Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből. Életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig*. Főszerkesztő: Rózsa Dávid. KSH Könyvtár, Budapest. 758–759.

Friss, 1995

Friss Péter: Egy reformközgazdász emlékére. *Statisztikai Szemle*, 4–5. sz. 404–408.

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001

A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései, 1953–1956. Első kötet. Szerkesztette: Gyarmati György – S. Varga Katalin. Összeállította és a jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest.

Hegedűs, 1994

Hegedűs B. András: Péter György pályafutása. In *Egy reformközgazdász emlékére. Péter György 1903–1969. Tudományos ülésszak 1992. április 24-én*. Szerkesztette: Árvay János – Hegedűs B. András. Cserépfalvi Könyvkiadó – T-Twins Kiadó, Budapest. 14–34.

Joó, 2026

Joó Adrienn: Egy női statisztikus pályaképe a Műegyetemtől a KSH-n át az ENSZ-ig. Zala Júlia szakmai életútja. *Betekintő*, 2. sz. 129–145.

Kovács, 2017

Kovács Csaba: A Központi Statisztikai Hivatal 1956-ban. *Statisztikai Szemle*, 11–12. sz. 1100–1120.

Lakatos, 2017a

Beszélgetés Barta Barnabással, a KSH nyugalmazott elnökhelyettesével.
Az interjút készítette: Lakatos Miklós. *Statisztikai Szemle*, 1. sz. 79–84.

Lakatos, 2017b

Beszélgetés Miltényi Károly társadalomstatistikussal, demográfussal.

Az interjút készítette: Lakatos Miklós. *Statistikai Szemle*, 8–9. sz. 910–914.

Petrikné, 1999

Petrikné Vámos Ida: Iratok a Történeti Hivatalban. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest. 29–60.

Takács, 2012

Takács Tibor: Az iparizsabotázs-elhárítás szervezete 1956 és 1962 között.

Betekintő, 1. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2012_1_takacs.pdf

Ungváry, 2009

Ungváry Krisztián: A Kádár-rendszer kémelhárítása. In *Kádárizmus*.

Mélyfúrások. Évkönyv XVI. Szerkesztette: Tischler János, 1956-os Intézet, Budapest. 353–409.

Urbán, 2003

Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 3. sz. 3–74.

Vörös, 2013

Vörös Géza: Az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikái.

Levéltári Szemle, 1. sz. 19–30.

=== Hivatkozott jogszabályok ===

1952. évi VI. törvény az állami statisztikáról

https://jogkodex.hu/jsz/1952_6_torveny_4012036

Kulcsszavak

=====

1956 utáni megtorlás, kémelhárítás, ötvenes évek, titkos állam-
biztonsági eszközök és módszerek, ügynöktörténetek

Budapest II. kerület, Keleti Károly utca 5-7., a Központi Statisztikai Hivatal központi épületének önkiszolgáló étterme, 1962

Fortepan 114133 /
Bauer Sándor

/ Data – Protection /

Operational Counterintelligence by the Hungarian Central Statistical Office (1951–1962)

The study examines the earliest source-documented relationship between the Hungarian Central Statistical Office (KSH) and the state security organs. The surviving archival sources document the establishment of an informant network within the Office as early as 1951. The study analyses the organisational framework of counter-intelligence, as well as the roles of network agents and official contacts within the institution. It also examines the tensions between the leadership of the KSH and the Ministry of the Interior. The destruction of state security records during and after the 1956 Revolution has significantly complicated the research; consequently, the study necessarily relies on information derived from documents produced at a later date.
